

КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЯ НЕМІЛІТАРИНИХ РИЗИКІВ НАЦІОНАЛЬНІЙ БЕЗПЕЦІ УКРАЇНИ В РЕАЛІЯХ РЕАЛІЗАЦІЇ РОСІЙСЬКОЮ ФЕДЕРАЦІЄЮ СТРАТЕГІЇ ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ

Анотація. Проблематика пропонованої роботи видається актуальною в теоретичному та прикладному аспектах як спроба комплексного аналізу причин, перебігу та наслідків розгортання президентом Росії В. Путіним гібридної війни проти України крізь призму немілітарних загроз безпеці. Гібридна війна розуміється як різновид сучасної війни, що включає сукупність заздалегідь підготовлених та оперативно реалізованих дій військового, дипломатичного, економічного, інформаційного характеру, спрямованих на досягнення стратегічних цілей. Реалізація поставленої мети й виконання завдань пропонованої роботи зумовлюють необхідність у застосуванні комплексу світоглядно-філософських, загальнонаукових спеціально-політологічних методів на засадах міждисциплінарного та системного підходів. Виходячи із класифікації ризиків національній безпеці за характером засобів застосування на військові та невійськові загрози, до останніх можна віднести ймовірність настання подій негативного характеру та обсягу шкоди в економічній, соціально-політичній, міжнародно-дипломатичній, інформаційній та екологічній сферах, правопорядку та ін.

Ключові слова: стратегія гібридної війни, національна безпека України, немілітарні ризики.

* доктор політичних наук, професор, завідувач кафедри міжнародної інформації Національного університету «Львівська політехніка»

Annotation. *The issue of the proposed work seems relevant in theoretical and applied aspects as an attempt of complex analysis of the causes, course and consequences of the deployment of Russian President Vladimir Putin hybrid war against Ukraine through the prism of not military threats. Hybrid war is understood as a kind of modern warfare, which includes a set of pre-prepared and promptly realized actions of military, diplomatic, economic, information character, that are aimed at strategic goals achieving. Realization of this goal and fulfillment of tasks of the proposed work determine the necessity in applying of the complex ideological and philosophical, general scientific and special political science methods that are based on an interdisciplinary and systematic approach. Based on the national security risk classification the nature of the application means to military and non-military threats the last may include the probability of occurrence the events of adverse nature and extent of the damage in economic, socio-political, international diplomatic, information and ecological spheres, law enforcement and others.*

Key words: *hybrid war strategy, Ukraine national security , no military risks.*

Аннотация. *Проблематика предлагаемой работы кажется актуальной в теоретическом и прикладном аспектах как попытка комплексного анализа причин, хода и последствий развертывания президентом России В. Путиным гибридной войны против Украины сквозь призму немилитарных угроз безопасности. Гибридная войны понимается как разновидность современной войны, которая включает совокупность загодя подготовленных и оперативно реализованных действий военного, дипломатического, экономического, информационного характера, направленных на достижение стратегических целей. Реализация поставленной цели и выполнение заданий предлагаемой работы определяют необходимость в применении комплекса мировоззренческо-философских, общенаучных специально-*

политологических методов на принципах междисциплинарного и системного подходов. Выходя из классификации рисков национальной безопасности по характеру средств применения на военные и невоенные угрозы, к последним можно отнести вероятность наступления событий негативного характера и объема

Ключевые слова: *стратегия гибридной войны, национальная безопасность Украины, немилитарные риски.*

Постановка проблеми. Пропонована тематика розглядається як актуальною в науково-теоретичному й прикладному аспектах. Анексія Російською Федерацією суверенної території України – Автономної Республіки Крим й м. Севастополя та збройне вторгнення для збереження й розширення територій терористичних квазідержавних утворень «Донецька народна республіка» та «Луганська народна республіка» не тільки переконливо показали неефективність функціонування попередньої моделі системи забезпечення національної безпеки України, але вимагаються адекватного врахування у сучасних реаліях продовження реалізації Росією стратегії гібридної війни в нових інституційно-процедурних формах. У цьому контексті особливої уваги потребують невійськові ризики національної безпеки нашої держави в політичній, економічній, соціальній, гуманітарній та інших сферах. Ефективність реагування на ризиковий потенціал порушення національних інтерес немілітарного характеру значним чином залежить від вибору відповідного теоретико-методологічного інструментарію.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз наукових публікацій з окреслено проблематики дозволяє виділити комплексні праці теоретико-концептуального характеру [6; 23; 28; 36; 39] й роботи вузькоспеціальної проблематики безпекознавчого дослідження [1; 7; 18; 30; 34].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми.

Позитивно оцінюючи здобутки вітчизняних дослідників у розкритті інституційно-процедурних засад функціонування системи забезпечення національної безпеки України варто вказати, що нерозв'язаною в теоретико-методологічному та прикладному аспектах залишається проблематика концептуалізації й реагування на немілітарні ризики національній безпеці в умовах продовження проведення Росією проти широкомасштабної гібридної війни комбінованими силами й засобами у низці важливих невійськових сфер функціонування українського суспільства й держави.

Формулювання цілей статті. Метою даної роботи є системна характеристика ризиків невійськового характеру для національної безпеки України через виділення основних підходів до розуміння ризикового потенціалу загроз національній безпеці та окреслення пріоритетних сфер реалізації державної політики та діяльності недержавних інститутів по мінімізації ймовірності настання негативних подій й характеру їх деструктивного впливу для окремого громадянина, держави українського суспільства загалом

Виклад основного матеріалу дослідження. За О.Селівановою, концептуалізація розглядається як понятійна класифікація і як один з процесів пізнавальної діяльності людини, що полягає в осмисленні й впорядкуванні результатів внутрішнього рефлексивного досвіду людини й уявлень про об'єкти, явища дійсності та їхні ознаки. Результатом концептуалізації є формування концептуальної системи, складниками якої є концепти [32, с. 258].

За останні кілька років світове співтовариство стикнулося із проблемою нового, чи оновленого виду під назвою «гібридні загрози». Поєднання військових та невійськових засобів протистояння насправді не є новим явищем в історії, однак з розвитком інформаційних технологій та глобалізацією фінансово-економічної системи з'явилися нові можливості

застосування економічних, інформаційних, політичних та військових засобів тиску [5, с. 65].

У розрізі даної роботи необхідно дослідити причини актуалізації невійськових ризиків національній безпеці в умовах реалізації Російською Федерацією стратегії гібридної війни, виокреми основні концепти немілітарних ризиків національній безпеці України та проаналізувати ризиковий потенціал невійськових загроз .

В.Горбулін став одним із перших вітчизняних дослідників, що вказав на застосування Росією проти України концепції «гібридної війни», яка багато в чому є унікальною зі структурно-функціонального погляду: за формою вона «гібридна», а за змістом – «асиметрична». Найчіткіше характер нового типу війни продемонстрували спочатку анексія Російською Федерацією навесні 2014 р. території Автономної Республіки Крим, а потім – підтримка місцевих радикальних елементів та повномасштабне вторгнення російських підрозділів в до східних областей України. Хоча кожен конкретний елемент цієї «гібридної війни» не новий по суті і використовувався майже в усіх війнах минулого, однак унікальними є узгодженість і взаємозв'язок цих елементів, динамічність та гнучкість їх застосування, а також зростання ваги інформаційного чинника. Причому інформаційний чинник в окремих випадках стає самостійним складником і виявляється не менш важливим, ніж військовий [8].

На переконання М. Требіна, для «гібридної війни» важливим є те, що вона, по-перше, поєднує конвенційні та неконвенційні бойові дії та відповідних учасників цієї війни (поряд зі збройними силами дійовими учасниками стають терористи, найманці, партизани, ополченці, бандформування, спецпідрозділи інших держав тощо); по-друге, початок «гібридної» війни пов'язаний з використанням неконвенційних методів ведення бойових дій незаконними збройними формуваннями; по-третє, протягом усієї «гібридної» війни дуже важливе значення надається

боротьбі за розум і душі людей, тобто інформаційній боротьбі, де основними дійовими суб'єктами виступають також не військові: ЗМІ, телебачення, Інтернет, інші засоби масової комунікації [37, с. 115].

На окрему увагу заслуговують розуміння гібридної сутності ведення військових дій висловлені вченими держави, яка з початком ХХІ століття найчастіше вдається до такого різновиду воєн – Російської Федерації. Так, на думку авторитетних російських військових теоретиків, гібридні операції – це операції по відторгненню території іншої держави, в основі яких покладено комплекс заходів політико-дипломатичного, інформаційно-пропагандистського, фінансово-економічного, а також військового характеру [24].

Загалом, концепція «гібридної війни» знаходила свою реалізацію у значній масі воєн сучасності, серед інших, вирізняючись наступними основними рисами: «гібридна війна» виступає різновидом асиметричних дій, інтегрує військові та невійськові інструменти протистояння та охоплює театр прямого конфлікту, тилову зону, простір міждержавних взаємовідносин; для неї притаманні інноваційні технології та засоби мобілізації (кібервійна, інформаційно-комунікаційні технології), хоча і не є обов'язковою розробка нових видів летальної зброї; важливими суб'єктами протиборства виступають мережеві та поліцентричні форми (структури); вона включає комплекс дій дипломатичного, воєнного, інформаційного, економічного, екологічного характеру тощо; надзвичайно широким є комплекс «гібридних загроз»: традиційні воєнні, партизансько-терористичні, інформаційно-психологічні та інші високотехнологічні (наприклад, дії в енергетичній сфері, кібератаки, «кліматична зброя» тощо); у «гібридних війнах» зростає роль сил спеціальних операцій, партизансько-повстанських, терористичних, інших недержавних формувань, включаючи транснаціональну злочинність [33, с. 182].

Попередні теоретико-методологічні напрацювання у галузі безпекознавства, на нашу думку, мають стати основою для актуальних

досліджень ризиків національній безпеці України в умовах реалізації нових інституційно-процедурних форм загалом та аналізу ризиків немілітарного характеру зокрема.

Можемо погодитись із В. Бащуком, що сучасні теоретичні підходи до визначення національної безпеки, на жаль, вирізняються невизначеністю в поглядах на безпеку й недооцінкою низки методологічних аспектів формування стратегії національної безпеки, яка передбачає єдиний алгоритм мислення, ухвалення стратегічних рішень і діяльності у сфері безпеки [1, с. 6].

Досягненню поставленої мети, серед іншого, мало б сприяти використання новітньої методології аналітичної розвідки в інтересах суспільства для виявлення, попередження та протидії домінуючим в українському політико-інституційному просторі деструктивним проявам [9; 13; 15; 17].

Загалом, сутність національної безпеки визначають як стан системи та інститутів влади, що забезпечує гарантований захист об'єктів безпеки в поєднанні з готовністю та можливістю органів державної влади досягати належності рівня захищеності з мінімальними обмеженнями прав і свобод людини та суспільства, який виявляються у вмінні створювати механізми співпраці держави й інститутів громадянського суспільства у протидії загрозливим процесам і небезпечним станам [30, с. 7-8].

Виходячи з системного підходу О. Глазов розглядає національну безпеку як систему, цілісний комплекс взаємопов'язаних (політичних, правових, організаційних) елементів єдиного механізму, орієнтованого на виконання своїх функцій щодо протидії загрозам та викликам сучасності [7, с. 2].

У свою чергу, система національної безпеки у широкому розумінні становить собою множину потреб, інтересів і цінностей особи, суспільства і держави, загроз та небезпек, внутрішніх і зовнішніх, що впливають на стан національної безпеки, умови їх генезису, еволюції та балансу,

державні та недержавні інституції, об'єднані цілями і завданнями щодо просування забезпечених недоторканістю потреб нації, національних інтересів і цінностей, які взаємодіють один з одним і здійснюють відповідну діяльність у межах законодавства України [28, с.40].

Національна безпека будь-якої держави внаслідок своєї багатокомпонентності потребує спеціальної системи її забезпечення, основним призначенням якої є виконання певних дій, спрямованих, перш за все, на захист національних цінностей і реалізацію національних інтересів. У даному випадку мова йде про систему забезпечення національної безпеки як організаційну систему державних і недержавних інституцій, інших суб'єктів, які покликані вирішувати завдання забезпечення національної безпеки у визначений законодавством спосіб [26, с. 6].

Метою функціонування системи забезпечення національної безпеки є організація процесу управління загрозами і ризиками, за якого державними і недержавними інституціями та окремими особами гарантується збереження і зміцнення національних цінностей, захист і прогресивний розвиток національних інтересів шляхом своєчасного виявлення, упередження, локалізації, нейтралізації, подолання внутрішніх і зовнішніх загроз, а також забезпечення ефективного функціонування самої системи забезпечення національної безпеки та її складових [26, с. 6].

Безпека необхідна особистості, суспільства і державі з тієї причини, що вони перебувають у постійному русі, змінюються і розвиваються, долаючи суперечності і небезпеки у практичній діяльності, причому в умовах невизначеності та ризику, реальних зовнішніх і внутрішніх загроз [1, с. 9].

Як показує практика, оцінка стану національної безпеки здійснюється за такими основними сферами:

- воєнна безпека;
- державна безпека;

- внутрішньополітична безпека;
- економічна безпека;
- соціальна безпека;
- енергетична безпека;
- інформаційна безпека;
- кібербезпека;
- зовнішньополітична і міжнародна безпека тощо [26, с. 9].

Рівень забезпечення національної безпеки відображається в системі її критеріїв, показників та індикаторів, а найвищий рівень національної безпеки досягається за умови, коли вся система індикаторів перебуває в певних допустимих межах і має свої граничні значення [23, с. 99].

Виходячи з існуючих визначень терміна «ризик», окремі вчені висновки, що нині немає єдиного підходу до його тлумачення. У більшості нормативно-правових документів України цей термін розуміється як імовірність (можливість) виникнення (або не виникнення) певної події (обставини). Разом з тим, деякі джерела трактують «ризик» як усвідомлену можливість небезпеки, можливість збитків, неуспіху в якійсь справі або появу обставин, що зумовлюють виникнення надзвичайних ситуацій [27, с. 16].

Небезпека пов'язана з ризиком, поява ризику обумовлена появою небезпеки, небезпека породжує ризик. Існує багато визначень поняття ризик, розроблених для використання в різних видах діяльності. Найбільш універсальним є наступне тлумачення ризику:

Ризик = (вірогідність події) x (втрати в результаті події) [20, с. 124].

Аналізуючи та оцінюючи ризики національній безпеці і приймаючи державно-управлінське рішення стосовно реалізації національного інтересу, як правило, слід здійснити детальний аналіз таких елементів ризику: ймовірність виникнення бажаного результат; можливість відхилення від поставленої мети; відсутність упевненості в її досягненні; можливість виникнення небажаних наслідків при виконанні (чи

невиконанні» тих чи інших дій в умовах невизначеності; матеріальні, моральні за інші виграні, пов'язані з упровадженням обраної в умовах невизначеності альтернативи [6, с. 88].

За висновком вітчизняних науковців, ризик характеризує ступінь (розміри) «недозабезпечення» рівня безпеки до стовідсоткового, унаслідок чого може бути заподіяний збиток тим чи іншим інтересам від різних деструктивних чинників (виклик, небезпека, загроза):

$$\text{рівень безпеки} + \text{рівень ризику} = 100 \% [36, \text{с. 28-29}].$$

Отже, поняття «ризик» пов'язане з можливістю настання якоїсь події негативного характеру та обсягом шкоди, яка може бузи завдана об'єкту (суб'єкту). Тому кількісно визначений ризик може слугувати мірою для оцінки рівня небезпеки, а отже оцінки загрози і виклику національному інтересу [6, с. 88].

Сукупність чинників, що становлять виклик, небезпеку або загрозу безпеці держави, можна класифікувати як чинники ризику. При цьому за ступенем ризику завдання збитку найменший ризик становлять виклики; середній ризик – небезпека; значний ризик виходить від загроз інтересам безпеки держави [36, с. 28-29].

На основі визначених у ст.7 Закону України «Про основи національної безпеки України» [21] загроз національній безпеці України найбільший ризиковий потенціал, на нашу думку, мають наступні загрози немілітарного характеру:

- поширення корупції в органах державної влади, зрощення бізнесу і політики, організованої злочинної діяльності;
- порушення з боку органів державної влади та органів місцевого самоврядування Конституції і законів України, прав і свобод людини і громадянина;
- структурна та функціональна незбалансованість політичної системи суспільства, нездатність окремих її ланок до оперативного реагування на загрози національній безпеці;

- критична залежність національної економіки від кон'юнктури зовнішніх ринків, низькі темпи розширення внутрішнього ринку;
- небезпечне для економічної незалежності України зростання частки іноземного капіталу у стратегічних галузях економіки;
- неефективність антимонопольної політики та механізмів державного регулювання природних монополій, що ускладнює створення конкурентного середовища в економіці;
- «тінізація» національної економіки;
- переважання в діяльності управлінських структур особистих, корпоративних, регіональних інтересів над загальнонаціональними;
- криза системи охорони здоров'я і соціального захисту населення і, як наслідок, небезпечне погіршення стану здоров'я населення; поширення наркоманії, алкоголізму, соціальних хвороб;
- зниження можливостей здобуття якісної освіти представниками бідних прошарків суспільства;
- прояви моральної та духовної деградації суспільства;
- вплив учених, фахівців, кваліфікованої робочої сили за межі України;
- прояви обмеження свободи слова та доступу до публічної інформації;
- намагання маніпулювати суспільною свідомістю, зокрема, шляхом поширення недостовірної, неповної або упередженої інформації.

На думку М.Фесенка, найважливішим питанням в ескалації українського конфлікту є зміна зон економічного впливу. Світ-система знаходиться на історичному піку територіального поширення ринкової економіки, проте моделі її розвитку стають все більш полярними, а тому побудова нового світового порядку і нової системи міжнародних відносин, в очікуванні яких політики і вчені знаходяться з моменту закінчення холодної війни, все більшою мірою залежить від ринкових факторів і транснаціональної конкуренції. Україна опинилася в епіцентрі

геоекономічного протистояння двох торгових зон, що насувалися одна на одну з різних сторін [38, с. 33].

У цьому контексту особливо ваги набувають виклики та загрози економічній безпеці. Економічна безпека – складова національної безпеки, її матеріальна основа, яку доцільно розглядати як стан за якого відбувається розвиток економічних суб'єктів, ефективне використання ресурсів, усуваються внутрішні та зовнішні загрози і підтримується достатній рівень економічної стабільності. Застосування системного підходу до типізації видів економічної безпеки дало змогу класифікувати їх за належністю до певної сфери господарської системи (ресурсно-енергетична, продовольча, воєнно-економічна, еколого-економічна, соціально-демографічна, фінансово-економічна безпека), за економічними суб'єктами та за видами економічних загроз на подолання яких спрямована їхня дія [3].

Цілком очевидним є те, що окремі загрози національній економічній безпеці України немілітарного характеру є актуальними для інших держав Центрально-Східної Європи, передусім Молдови, Білорусі, Грузії: в науково-технічній сфері – монопольно-олігархічна, низькотехнологічна, ресурсовитратна економічна модель; відсутність чітко визначених стратегічних цілей, пріоритетних напрямів і завдань науково-технічного розвитку, а також ефективних механізмів концентрації ресурсів для досягнення таких цілей; соціальній та гуманітарній сферах – зменшення добробуту домогосподарств та зростання рівня безробіття; активізація міграційних процесів унаслідок бойових дій; руйнування економіки та систем життєзабезпечення на тимчасово-окупованих територіях, втрата їх людського потенціалу, незаконне вивезення виробничих фондів на територію Росії; енергетичній сфері – спотворення ринкових механізмів в енергетичному секторі; недостатній рівень диверсифікації джерел постачання енергоносіїв і технологій; криміналізація та корумпованість

енергетичної сфери; недієва політика енергоефективності й енергозбереження [35].

У цьому зв'язку на особливу увагу заслуговують ризики національній безпеці кримінального характеру, адже можемо погодитися, що організована злочинність у нашій країні на початку XXI століття поступово набуває якостей транснаціонального явища, стає реальною загрозою демократичним процесам в Україні як за своїми масштабами, такі за руйнівним впливом [2, с. 80].

Транскордонна криміногенна безпека – важливий вид безпеки, який пов'язаний, насамперед, з боротьбою в межах транскордонного регіону з організованою злочинністю, обігом наркотиків, нелегальним перетином кордону, іншими проявами кримінальних дій [19, с. 244].

Основну загрозу транскордонній криміногенній безпеці становить транснаціональна організована злочинність, яку знаний вітчизняний фахівець М.Вербенський визначає як функціонування злочинних організацій і співтовариств, що мають розгалужену мережу філій в інших країнах, які використовують міжнародні зв'язки для постійного здійснення глобальних незаконних операцій, пов'язаних з переміщенням потоків інформації, грошей, фізичних об'єктів, людей, інших матеріальних і нематеріальних коштів через державні кордони з метою використання сприятливої ринкової кон'юнктури в одній або кількох іноземних державах для одержання істотної економічної вигоди, а також для ефективного ухилення від соціального контролю за допомогою корупції, насильства й використання протиріч і прогалин у системі кримінального законодавства та правосуддя країн [4, с. 51].

На сучасному етапі розвитку глобальної економіки стратегічним пріоритетом держави є гарантування безпеки громадян на основі збереження і раціонального використання ресурсного потенціалу розвитку та самовідтворення нації. Посилення соціальної і майнової диференціації, зниження рівня доходів переважної частини населення, регіональні

диспропорції соціально-економічного розвитку, зростання безробіття, обсягів трудової еміграції останніми роками в Україні та світі свідчать про недостатню дієвість чинних систем економічної безпеки держави щодо основного її об'єкта захисту – громадянина [18, с. 7-8].

Термін «соціальна безпека» в розумінні дослідників зазвичай має два трактування: традиційне (відсутність загроз для соціуму) та альтернативне (відсутність загроз з боку соціуму). Соціальна безпека у традиційному розумінні (соціальна безпека для соціуму) – це відсутність загроз здоров'ю та життю людини. Інші сутності, яким зазвичай приділяють увагу дослідники (рівень та якість життя, безробіття, соціальні інтереси, соціальні потреби тощо) поза контекстом життя та здоров'я людини, логічно віднести до сфери гуманітарної безпеки. Соціальна безпека в альтернативному розумінні (соціальна безпека з боку соціуму) – це відсутність загроз національній безпеці з боку власних громадян [34].

Наразі відсутня система індикаторів, які могли б використовуватися для адекватної й ефективної оцінки рівня соціальної безпеки як у традиційному, так й в альтернативному розумінні цього терміна, хоча потреба в них є очевидною та беззаперечною з огляду на забезпечення сталого розвитку вітчизняного суспільства. Виходячи з традиційного розуміння сутності соціальної безпеки як відсутності загроз для здоров'я та життя людини, для її кількісного виміру доцільно використати індикатори, які характеризують п'ять компонент, а саме: соціально-економічна, соціально-екологічна, безпека для здоров'я, соціально-особиста та соціально-демографічна. Виходячи з альтернативного розуміння сутності соціальної безпеки як відсутності загроз національній безпеці з боку власних громадян, для її кількісного виміру доцільно використати один-єдиний індикатор, який враховує кількість протестних акцій з поправкою на вагові коефіцієнти, що віддзеркалюють їх (акцій) масовість, тривалість та ступень небезпеки для суспільства [34].

Гуманітарну безпеку слід відрізняти від соціальної безпеки, так як питання охорони здоров'я, подолання бідності, соціальний захист, які іноді відносять до сфери гуманітарної безпеки, є об'єктами соціальної безпеки. Сутність соціальної безпеки чітко визначена у Декларації про державний суверенітет України, де зазначається, що це стан гарантованої правової та інституціональної захищеності життєво важливих соціальних інтересів як особи, так і суспільства від зовнішніх та внутрішніх загроз. Гуманітарна безпека, в нашому розумінні, охоплює гуманітарні аспекти суспільної свідомості (освіту, релігію, культуру, історичну пам'ять, науку) і не поширюється на соціальну сферу [39, с. 29].

За О.Дацко, найістотніше на процеси соціально-економічної самоорганізації впливає гуманітарна політика, спосіб освоєння наявних ресурсів, технології одержання (виробництва) матеріальних благ, необхідних для життєдіяльності та функціонування суспільства. Відповідно стратегія економічного розвитку держави і безпекові стратегії повинні базуватися на гуманітарних імперативах суспільного розвитку [18, с. 561].

В умовах зміцнення національної державності та утвердження національної самосвідомості, саме гуманітарні чинники – мова, історична пам'ять, освіта, релігія, національна культура є ключовими елементами стабільності соціуму, його політичної зрілості та консолідованості. У випадку України формування національної самосвідомості та повноцінної гуманітарної складової державної політики пов'язане також із необхідністю подолання деяких постколоніальних комплексів, які не лише ускладнюють національний розвиток, перешкоджають формуванню ефективної внутрішньої і зовнішньої політики держави, але за певних умов виступають також як інструмент зовнішнього впливу та іноземної агресії. Саме такі приклади використання гуманітарних питань у якості приводу для політичної дестабілізації, інспірування проявів сепаратизму і навіть

спроби територіальної анексії спостерігаємо впродовж останнього періоду стосовно України [39, с. 1].

Серед найбільш актуальних чинників, що спричиняють виникнення загроз, експерти виділили: недостатній рівень підтримки української мови як державної; надмірна політизація гуманітарної сфери; заповнення інформаційного простору зарубіжним інформаційним продуктом, що несе загрозу національним інтересам та цінностям; недостатній рівень підтримки розвитку культурних індустрій; недостатній рівень розвитку інноваційних процесів в сфері освіти, науки, культури тощо. Вищезгадані джерела приводять до формування загроз в гуманітарній сфері, зокрема: деконсолідації українського суспільства; конфлікту ідентичностей на світоглядній, історико-культурній, конфесійній основі (протистояння схід-захід); зростання ксенофобії та розділення за етнічною, релігійною, регіональною ознаками, посилення напруження у сфері міжетнічних і міжконфесійних відносин; зниження інтелектуального потенціалу Української держави, посилення науково-технологічного відставання України від розвинутих країн; руйнування історико-культурної спадщини, вивіз культурних цінностей за кордон; втрати моральних та духовних орієнтирів, зростання девіантної поведінки населення [39, с. 16].

Забезпечення безпеки традиційно виступає одним із головних завдань державного управління, індикатором ефективності державної влади та знаходить концентроване вираження в діяльності державних інститутів. Однак в умовах зовнішніх інформаційних впливів і внутрішніх мас-медійних маніпулятивних технологій ідея захисту національних інтересів нерідко на практиці трансформується в інструмент вирішення інших завдань, приховуючи справжні цілі політичної еліти [30, с.12].

Інформаційні виклики гібридної війни є доволі різними за своєю природою і мають як локальний / короткостроковий вимір, наприклад, інформаційна окупація окремих регіонів, поширення безпрецедентних обсягів дезінформації та пропаганди, так і більш абстрактний /

довгостроковий вимір як приміром зневіра у ЗМК міжнародної громадськості. Таким чином і відповідь на названі виклики має бути різною [22, с. 3].

Сьогодні однією з основних загроз для нашої державності є постійна інформаційна війна, яка ведеться проти нашої країни Російською Федерацією. Російська Федерація активно використовує інформаційно-комунікаційні технології для зомбування власного населення, ведення інформаційної війни проти України та неправдивого інформування світової спільноти щодо певних подій, зокрема щодо збройного протистояння на сході України. Протидіяти потужній російській дезінформації може тільки створення ефективної системи інформаційної безпеки, спрямованої на подолання загроз та викликів в даній сфері, забезпечення інформаційного розвитку суспільства, зокрема, формування інформаційного простору, який є основою соціально-економічного, політичного і культурного розвитку [39, с. 23-24].

Українське суспільство, громадяни та державні інститути в цілому спільними, інколи навіть не усвідомленими та не конче координованими зусиллями, достатньо ефективно протистоять інформаційно-психологічній війні як частині гібридної геополітичної стратегії реваншу путінської Росії - сукупності різних форм, методів і засобів впливу на людину з ціллю зміни в бажаному напрямку її психологічних характеристик (поглядів, думок, ціннісних орієнтацій, настроїв, установок, мотивів, стереотипів поведінки), а також групових норм, масових настроїв, суспільної свідомості в цілому [11; 31].

Серед спільних рис для всіх пострадянських держав – високий рівень корупції в органах державної влади, зрощення влади й великого бізнесу, усунення суспільства від прийняття політичних рішень [25, с. 9], яка, на наше переконання, яка несе вкрай потужний ризиковий потенціал для інститутів системи забезпечення національної безпеки України

Розглядаючи немілітарні ризики національній безпеці України в сучасних реаліях, в попередніх роботах [10; 12; 14; 16], автор доводить, що за час, котрий прийшов від часу перемоги Революції гідності, анексії Російською Федерацією за цілковитої бездіяльності тодішнього (значним чином, з огляду персоналії, то й теперішнього, керівництва України) Автономної Республіки Крим та м. Севастополь та протистояння інформаційно-психологічній та збройній інтервенції Росії для збереження й розширення впливу терористичних організацій «Донецька народна республіка» та «Луганська народна республіка», найпотіжнішим гальмом на шляху соціально-політичної модернізації нашої країни залишається політична корупція, що мімікрувала до нових інституційно-процедурних практик. Показові ПР-акції останнього часу щодо виявлення та покарання за ознаками корупційних правопорушень окремих високопосадовців заповнили комунікативний простір України, демонструючи насамперед виразний імітаційний характер життєдіяльності нового/старого правлячого політичного класу нашої держави замість того, щоб стати прикладом реалізації ефективної державної політики в напрямку мінімізації деструктивного потенціалу найактуальніших загроз національній безпеці країни.

На завершення 2016 р., на думку окремих експертів, яку в цілому поділяє автор, президент П. Порошенко залишився без політичних союзників і в своїй діяльності спирається виключно на найближче бізнес-оточення, силові структури і ситуативний олігархічний нейтралітет. Структури влади загрузли в політичній корупції і внутрішніх розборках за доступ до фінансових потоків. Переважній більшості політичних гравців і олігархів не подобається політичне посилення і концентрація влади в руках Порошенка, який одночасно виконує функції політичного арбітра, президента і олігарха, тому в майбутньому році можливе формування антипрезидентської коаліції, що, не може не призвести до посилення ризикового потенціалу більшості загроз національній безпеці [29].

Висновки та перспективи подальших досліджень. Таким чином, на основі проведеного дослідження систематизовано основні наукові підходи до розуміння ризику як категорії національної безпеки. Виділяючи як окремий різновид ризику національній безпеці невійськового характеру необхідно не тільки окреслювати основні сфери ймовірного їх настання й величини негативного впливу, але й розробляти адекватні технології державного й недержавного реагування на них в умовах продовження реалізації Російською Федерацією стратегії гібридної війни. При цьому варто враховувати, що ступінь й характер деструктивного впливу окремих подій, явищ й процесів у внутрішньо- та зовнішньополітичній сфері, економіці, соціальній галузі, інформаційній діяльності, боротьбі з організованою злочинністю й корупцією не тільки зумовлені відповідною неприхованою інтервенцією країни-агресора, але й мають внутрішньоукраїнську природу, виходячи із реалізації латентних інтересів чільних індивідуальних й групових репрезентантів постмайданного правлячого політичного класу України як домінуючого вектора суспільно-політичної, інформаційної й соціально-економічної діяльності державних інституцій. З огляду на це, перспективним напрямом досліджень може стати вивчення на оновленій методологічній базі внутрішньої природи немілітарних загроз національній безпеці України на сучасному етапі.

Список використаних джерел

1. Башук В.В. Національна безпека України в умовах формування громадянського суспільства: автореф. дис... канд. юрид. н.; спец.: 12.00.12 «Філософія права» / В.В. Башук; Львівський державний університет внутрішніх справ. – Львів:[б.в.], 2014. –17 с.
2. Бодюл Є.М. Запобігання транснаціональній організованій злочинності в Україні / Є.М.Бодюл // Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ. – 2013. – № 4. – С. 79-86.

3. Ваврін М. Фіскальне регулювання економічної безпеки України [Електронний ресурс] / М.Ваврін. – Режим доступу: http://www.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2015/12/aref_Vavrin.pdf

4. Вербенський М.Г. Транснаціональна злочинність: монографія / М.Г.Вербенський. – Дніпропетровськ: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ; Ліра ЛТД, 2009. – 356 с.

5. Вовк Р. Транскордонне співробітництво в умовах «гібридних» загроз та викликів / Р.Вовк // Транскордонна безпека: політико-правовий, соціально-економічний та гуманітарний виміри. Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції. 14 квітня 2016 року, м. Львів. – Львів: факультет міжнародних відносин ЛНУ ім. І. Франка, 2016. – С. 63-66.

6. Глобальна та національна безпека: підручник / авт. кол.: В.І.Абрамов, Г.П.Ситник, В.Ф.Смолянюк; за заг. ред. Г. П. Ситника. – К. : НАДУ, 2016. – 784 с.

7. Глазов О.В. Національна безпека України в контексті попередження міжнародного тероризму: автореф. дис... канд. політ. н.; спец.: 23.00.04 «Політичні проблеми міжнародних систем та глобального розвитку» / О.В.Глазов; Чорноморський державний університет імені Петра Могили. –Миколаїв:[б.в.], 2014 .- 16 с.

8. Горбулін В. «Гібридна війна» як ключовий інструмент російської геостратегії реваншу[Електронний ресурс] / В.Горбулін. – Режим доступу: http://www.niss.gov.ua/public/File/2015_book/012315_Gorbulyn.pdf.

9. Гулай В.В. Аналітична розвідка як перспективна спеціальність / спеціалізація: теоретико-методологічні аспекти впровадження в Україні нових спеціальностей здобувачів вищої освіти / В.В.Гулай // Україна в процесах глобального інформаційного обміну: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції (Львів – 26-27 травня 2016 р.) / Вступне слово - С. Павлюк, відп. ред. - В. Гулай. - Львів, 2016. – С. 115-117.

10. Гулай В. Візит віце-президента США Джо Байдена 7-8 грудня 2015 р. та перспективи боротьби з корупцією й модернізації України: реалії та імітації наступних 100 днів / В.Гулай // Чверть століття українсько-американської дружби: досвід гідний майбутнього: зб. матеріалів III американознавчої мультидисциплінарної конференції (Львів, 12-13.04. 2016) / упоряд. Калитчак Р. Г., Зазуляк З. М. – Львів: ПАІС, 2016. – С. 224-229.

11. Гулай В.В. Загрози інформаційно-психологічній безпеці особи в реаліях інформаційно-психологічної війни як складової «гібридної війни» Російської Федерації проти України / В.В.Гулай // Військово-науковий вісник. – Вип. 25. – Львів: НАСВ, 2016. – С. 233-244;

12. Гулай В.В. Інституційно-процедурні форми політичного конформізму в Донецькій та Луганській областях в умовах політичної кон'юнктури 2015 р. / В.В.Гулай // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 22. Політичні науки та методика викладання політичних дисциплін . – Вип. 19: збірник наукових праць. – К.: Вид-во НПУ імені М. М. Драгоманова, 2016. – С. 95-103.

13. Гулай В. Інформаційно-аналітичне забезпечення системи протидії транснаціональній організованій злочинності: теоретико-прикладні аспекти / В.Гулай // Інформація, комунікація, суспільство 2016: Матеріали 5-ї Міжнародної наукової конференції (ICS-2016). – Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2016. – С. 226-227.

14. Гулай В.В. Латентні політичні механізми формування та функціонування терористичних утворень «Донецька народна республіка» та «Луганська народна республіка» в умовах системної кризи державної організації України / В.В.Гулай // Вісник Маріупольського державного університету. – Серія: Історія. Політологія. – Вип. 12. – Маріуполь: МДУ, 2015. – С. 173-182.

15. Гулай В.В. Методологічний інструментарій аналітичної розвідки в транскордонній криміногенній безпеці / В.В.Гулай // Транскордонна безпека: політик-правовий вимір, соціально-економічний та гуманітарний виміри . Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції /Упор.: Р.Вовк, О.Кучик (14 квітня 2016 року, м. Львів). – 2016. – С. 9–15.

16. Гулай В.В. Серпнева 2016 року криза впровадження електронного декларування доходів державних службовців в Україні: причини, попередні підсумки та ризики майбутнього / В.В.Гулай // Матеріали міжнародної науково-практичної конференції «Геостратегічні пріоритети України в політичній, економічній, правовій та інформаційних сферах». 20 жовтня 2016 року, м. Київ. – К.: ІМВ КНУ ім. Тараса Шевченка, 2016. – С. 15–18.

17. Гулай В. Транснаціональна організована злочинність як загроза безпеці України: аналітико-синтетичні технології інформаційного забезпечення / В.Гулай // Україна в умовах трансформації міжнародної системи безпеки. Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (Львів, 19 травня 2016 р.) / Упор. Мальський М. З., Кучик О. С., Вовк Р. В. – Львів: Факультет міжнародних відносин ЛНУ ім. І. Франка, 2016. – С. 22-25.

18. Дацко О.І. Гуманітарні імперативи зміцнення економічної безпеки України / О.І.Дацко. – Львів: «Ліга-прес», 2015. – 672 с.

19. Дубина М.В. Сутність транскордонної безпеки та її види / М.В.Дубина // Вісник Чернігівського державного технологічного університету. – 2013. - № 4. – С. 238-244.

20. Дузь-Крятченко О.П. Щодо термінологічного аспекту проблеми національної безпеки України / О.П.Дузь-Крятченко, Е.М.Лисицин // Сучасні інформаційні технології у сфері безпеки та оборони. - 2014. - № 1. - С. 122-125.

21. Закон України «Про основи національної безпеки України» // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2003, № 39, ст.351) (Із змінами внесеними згідно із Законами № 3200-IV від 15.12.2005, ВВР, 2006, № 14, ст.116 № 2411-VI від 01.07.2010, ВВР, 2010, № 40, ст.527 № 4711-VI від 17.05.2012, ВВР, 2013, № 14, ст.89 № 5286-VI від 18.09.2012, ВВР, 2013, № 38, ст.499 № 221-VII від 18.04.2013, ВВР, 2014, № 10, ст.119 № 1170-VII від 27.03.2014, ВВР, 2014, № 22, ст.816 № 35-VIII від 23.12.2014, ВВР, 2015, № 4, ст.13 № 186-VIII від 12.02.2015, ВВР, 2015, № 16, ст.110 № 630-VIII від 16.07.2015, ВВР, 2015, № 39, ст.375))

22. Інформаційні виклики гібридної війни: контент, канали, механізми протидії : аналітична доповідь / за заг. ред. А.Баровської – К. : НІСД, 2016. – 109 с.

23. Качинський А.Б. Індикатори національної безпеки: визначення та застосування їх граничних значень : монографія / А.Б.Качинський. – К. : НІСД, 2013. – 104 с.

24. Киселев В. Гибридные операции как новый видвоенного противоборства / В.Киселев, И.Воробьев // Военная мысль . – 2015. – № 5. – С. 43-50 [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://vm.milportal.ru/category/nomera_journals/page/5/

25. Кліпкова Г.О. Дієспроможність державних інститутів: пострадянський аспект: автореф. дис... канд. політ. н. / Г.О.Кліпкова; Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна. – Х.: [б.в.], 2016. - 18 с.

26. Концептуальні засади розвитку системи забезпечення національної безпеки України: аналітична доповідь / О.О.Резнікова, В.Ю.Цюкало, В.О.Паливода, С.В.Дрьомов, С.В.Сьомін. – К. : НІСД, 2015. – 58 с.

27. Левченко О.В. Уточнення понятійного апарату з питань оцінювання рівня воєнної загрози національній безпеці України /

О.В.Левченко, В.В.Троцько, І.В.Василенко // Наука і оборона. – 2014. – № 2. – С. 16–19.

28. Ліпкан В.А. Національна безпека України: Навчальний посібник / В.А.Ліпкан. – К.: Кондор, 2008. – 552 с.

29. Октисюк А. Олігархи проти президента: що чекає на Порошенка в 2017 році [Електронний ресурс] / А.Октисюк. – Режим доступу: <http://apostrophe.ua/ua/article/politics/government/2016-12-16/oligarhi-protiv-prezidenta-hto-jdet-poroshenko-v-2017-godu/8930>

30. Павлюк К.С. Взаємодія органів державної влади та неурядових громадських організацій у системі забезпеченні національної безпеки України: автореф. дис... канд. н. з держ. управл.; спец.: 25.00.01 «Теорія та історія державного управління» / К.С.Павлюк; Національна академія державного управління при Президентіві України. – К.: [б.в.], 2016. – 20 с.

31. Професор Василь Гулай: «Україна впоралася з травневими викликами інформаційної війни, але що далі?» [Електронний ресурс] / В.Гулай. – Режим доступу: <http://old.lp.edu.ua/node/10005>

32. Селіванова О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія / О.Селіванова. – Полтава: Довкілля, 2006, – 716 с.

33. Слюсаренко А. Новітні форми міждержавного протистояння як предмет сучасної воєнно-політичної науки / А.Слюсаренко // Військово-науковий вісник. – Вип. 24. - Львів: АСВ, 2015. - С. 173-186.

34. Соціальна безпека: сутність та вимір: наукова доповідь. – К.: НІСД, 2016 [Електронний ресурс] / О.П.Коваль. – Режим доступу: http://www.niss.gov.ua/public/File/2016.../social_bezpeka.pdf.

35. Стратегія національної безпеки України. Затверджено Указом Президента України від 26 травня 2015 року № 287/2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/287/2015>.

36. Теоретико-методологічні основи забезпечення національної безпеки України: моногр.: у 7 т. – Т. 1. Теоретичні основи, методи й технології забезпечення національної безпеки України / В.Ю.Богданович,

І.Ю.Свида, Є.Д.Скулиш; за заг. ред. Є.Д.Скулиша. – К.: Наук.-вид. відділ НА СБ України, 2012. -548 с.

37. Требін М.П. «Гібридна» війна як нова українська реальність / М.П.Требін // Український соціум. – 2014. - № 3. – С. 113-127.

38. Фесенко М.В. Проблеми адаптації зовнішньої політики України в умовах формування нового міжнародного порядку / М.В.Фесенко // Матеріали наукової конференції «Геостратегічні пріоритети України в політичній, економічній, правовій та інформаційній сферах». 15 жовтня 2015 року, м. Київ. – К. : Київський національний університет імені Тараса Шевченка; Інститут міжнародних відносин, 2015. – С. 33-35.

39. Чупрій Л. В. Концептуальні засади політики національної безпеки Української держави в гуманітарній сфері: автореф. дис... доктр. політ. н.; спец.: 21.01.01 «Основи національної безпеки держави (політичні науки)» / Л.В.Чупрій, Національний інститут стратегічних досліджень. – К.: [б.в.], 2015. – 43 с.